

Baltian pukukartasto

Istoriko-etnografičeskij atlas Pribaltiki. Redkol.: L.N. Terent'eva (gl.red.) i dr. Odežda./Baltimaa ajaloolis-etnograafiline ATLAS Rahvarõivad. — Baltijas vēsturiski etnogrāfiskais ATLANTS Apģērbs. — Pabaltijo istorinis etnografinis ATLASAS Drabužiai/Pod. red.: G.S. Maslovoj (otv. red.), M.K. Slavy, A.O. Viiresa, V.I. Morkunasa, S.J. Cimermanisa. Riga Izdatel'stvo "Zinatne" 1986. 171 sivua, 142 mustavalkoista valokuvaa ja piirrosta ja 185 värikuvaa. Liiteosa: Odežda. Karty. I—IV ja 66 karttaa.

Baltian historiallis-kansatieteellinen pukuatlas on aluekartasto (ven. *regional'nyj atlas*). Kartoitus käsittää kolmen neuvostotasavallan, Eestin, Latvian ja Liettuan alueen. Hallinnollisen kuntajaon sijasta perusyksikkönä on 25 km² vastaava alue.

Atlas käsittelee kolme ajanjaksoa: 1800-luvun puoliväli, 1800-luvun loppupuoli ja 1900-luvun alkupuoli sekä 1920- ja 1930-luku. Tiettyjä ilmiöitä on onnistuttu kartoittamaan aina 1950-luvulle asti.

Levinneisyyden lisäksi kartoista käy ilmi kuvattavien ilmiöiden esiintymistiheys. Asteikko on ehkä liiankin hienosäätöinen. Yleisen (60 %) ja harvinaisen (10 %) esiintymistiheyden lisäksi on otettu käyttöön myös näiden kahden väliin sijoittuva n. tavallinen esiintyminen.

Pukuatlas jakautuu kolmeen osaan. Ensimmäinen käsittelee naisten pukua, toinen miesten, ja kolmanteen on koottu yhteisiä pukukappaleita.

Käsitteellä *puku* tarkoitetaan asua, jollaista käyttivät maaseutuväestö ja etupäässä talonpojat, jotka olivat perinteisen aineellisen kulttuurin kantajia ja vaalijoita (s. 11). Kansanpuvun vastakohtana käytetty termi *kaupunkilaispuku* on sen sijaan määrittelemättä. Samoin puhutaan kansanpuvun ja kaupunkilaispuvun välimuodosta selostamatta tarkemmin, mitä se tarkoittaa. Olisi ollut hyödyllinen tietää, onko kyseessä hameen ja samanvärisen jakun muodostama ns. röijypuku, jollainen yhteenommeltuna leninkinä on ollut käytössä ainakin Pohjois-Virossa (Melanie Kaarma — Aino Woolmaa: Eesti rahvarõivad. Tallinn 1981, s. 31 *kaapotkleit*).

Perinteisellä puvulla tarkoitetaan paidan ja hameen muodostamaa kokonaisuutta, joten kansanomaisessakin käytössä olleet leningit jäivät tarkastelun ulkopuolelle.

Ensimmäiset kartat käsittelevät pukukokonaisuuksia ja niiden suhdetta kaupunkilaispukuun.

1800-luvun puolivälissä oli alueella 15 pukukompleksia (kartta 1), ja niiden kattamat alueet ovat verrattavissa etnisiin ja murrerajoihin, joita esitellään peruskartoissa (kartat II—IV). 1850-luvulla kansanpuvut olivat yleisiä Baltiassa. Innovaationa hyväksyttiin kotikutoisten kankaiden tilalle ostokankaita, ja kurpposjalkineet väistyivät kenkien tieltä. Muutosprosessi keskittyi Pohjois-Viron rantapitäjiin, Tarton ja Pärnun lähiympäristöön. Latviassa uutuuksia hyväksyttiin kaupunkien läheisyydessä, Liettuaassa taas sisämaan pitäjissä.

Kaupunkilaistumisprosessi oli tehokkainta Virossa ja Latviassa, Liettuassa muotipuku kotiutui huomattavasti hitaammin kuin naapurimaissa (kartta 3).

Perusvaatekappaleiden tyypittelyn kriteereinä ovat atlaksessa leikkaus, materiaali ja koristelun laatu. Näin seurataan paitojen (kartat 6—11), hameiden (kartat 12—17), esiliinojen (kartat 18—21), liivien ja röijyjen (kartat 22—23), hartiahuivien ja vaippojen (kartat 24—28), päähineiden (kartat 29—31) ja korujen (kartat 32—33) muutosprosessia 1850-luvulta 1930-luvulle.

Kartastojen toinen osa käsittelee samassa järjestyksessä ja samojen periaatteiden säätelemänä miesten pukuja. Aineiston niukkuuden vuoksi miesten pukukomplekseista on ainoastaan kaksi karttaa, joista toinen selvittää tilannetta 1800-luvun puolivälissä (kartta 35) ja toinen 1900-luvun alussa (kartta 36).

Pukukappaleista selvitetään paitojen (kartat 37—38), housujen (kartat 39—40), takkien (kartat 41—42) ja miesten päähineiden (kartat 45—46) leikkausta, materiaalia ja koristelutapoja kyseisinä kahtena ajanjaksoina. Antoisa pienoistutkimus on tehty kaulaliinojen käytöstä miesten puvussa (kartat 43—44).

Atlaksen kolmas osa selvittelee naisten ja miesten yhteisiä pukukappaleita, nimitäin vöitä (kartat 47—48), päällysvaatteita (kartat 49—50), turkkeja (kartat 52—54), jalkaverhoja (kartat 59—62) ja lapasia (kartat 63—66).

Loppusanoissa todetaan, että kieli- ja etnisistä eroista huolimatta oli Baltia yhtenäinen alue. Yhteiset historialliset olot johtivat vuorovaikutussuhteisiin, joiden tuloksena oli samoja perusvaatekappaleita sisältävä kompleksi. Nämä olivat naisilla suora paita, hartiavaippa, kuviolliseksi kudottu vyö, kurpposet, tytöillä kruunumaiset seppeleet ja vaimoilla huntu. Paikallispiirteet kielivät naapurikansojen vuorovaikutussuhteista. Esimerkkinä mainitaan Koillis-Viron Virumaan ja inkeroispukujen yhteiset piirteet ja Etelä-Viron ja Pohjois-Latvian valkovenäläisperäiset elementit.

Latvian ja Liettuan rannikko oli monessa suhteessa periferia-aluetta, jonne saapui vaikutteita Preussista, ja jossa arkaistisia piirteitä säilyi reliktinomaisesti pitkään.

Pukuatlas on ansiokas, useiden vuosikymmenien tutkimusten tulos. Virossa pukututkimuksella on pitkät perinteet. Virolaiset asiantuntijat Aino Voolmaa, Elle Vunder, A. Kärner, Eevi Astel ja K. Konsin ovat kiteyttäneet atlaksessa tähän asti monografioina tai artikkeleina julkaistut tutkimuksensa. Liettualaiset kirjoittajat M.K. Miliuvenė ja V.I. Kulikauskienė ovat turvautuneet arkistoaineiston puuttuessa kentätutkimustuloksiin. Latvialaisen osuuden kirjoittajana ja kartaston kokoajana on ollut M.K. Slava.

Runsas kuvitus on kiitettävä. Leikkauskaavat ja piirrookset havainnollistavat olenaisesti venäjänkielistä tekstiä: luonnollista olisi ollut ilmoittaa, kenen käsialaa ne ovat. Värikuvat ovat asiallisia, lukuun ottamatta joitakin päähinekuvia, joissa ei ole tavoitettu luonnollista kuvakulmaa. Myönteisenä mainittakoon, että julkaisuun on otettu F. Krusen ja E. Giseviusin akvarellit 1800-luvun alusta.

Nimistökartat ovat atlaksen antia. Alkuperäiskieliset nimitykset selviävät ainoastaan niistä, koska teoksessa käytetään joskus vaikeaselkoista venäjänkielistä terminologiaa. (kartat 10—12, 28, 51 ja 54) Esimerkiksi koppamyssyjen kohdalla tuntuu arveluttavalta *kokosnik*-termin käyttö. Länsieurooppalaiseen esikuvaan palautuvalle tykkimyssylle olisi pitänyt edes perustella mainittu nimitys, joka kansainvälisessä kirjallisuudessa tarkoittaa isovenäläisten kovitettua ja usein korkeaa vaimon päähinettä.

Valitettavana puutteena on atlaksessa historiallisen pukututkimuksen lähdeaineiston niukkuus. Kansanomaisten pukukappaleiden valmistajat on käsitelty tässä kollektiiv-

visena massana, ottamatta huomioon hopeaseppien, räätäleiden, turkkureiden ja muiden ammattilaisten osuutta kansanpukuihin.

Baltian kartasto on tekijöiden mukaan alueellinen. Varmasti aineiston laajuudesta johtuu, että liiviläinen ja osittain myös kreevinien aineisto puuttuu siitä. Päähineiden tyypittelyssä ei ole otettu huomioon liiviläisille ominaisia kolmesta kangaspalasta ommeltuja vaimon lakkeja nimeltään *kolm kabal müts*. Kreevinien vaimon päähine on kelpuutettu vaimon päähineiden sarjaan, sen sijaan heidän avohameestaan vaietaan.

Puutteistaan huolimatta pukuatlas tarjoaa vertailuaineistoa kansainväliselle, näin myös suomalaiselle pukututkimukselle.